

Kas elektrooniline õigekirjareform?

Inga Kukk

Tartu ülikooli doktorant

- *Noni- lepisin just kodus koku, et rede ohta lahkun talinase.tulen sinu jure sis kui aeg*
- *doredore :) näume*
- *PetsMtlesRingi-PljuTödTeha.MinaTlexIkkagiØhtuseBussiga. Muusjas,LiinaElistasEile,tahtisSuKaYleVadata.Ok?*
- *ise teab.sina-liina teretuld. milla laekute?*

Düsgraafikud? Vana kirjaviisi värskem variant? Eesti keel araabia moodi? Ei ühte, teist ega kolmandat, tegu on väljavõtetega täiesti kirjaoskajate ja terve mõistuse juures olevate eestlaste suhtlusest. Eriline ei ole ka formaat – mobiilsidefirmade pakutav lühisõnumiteenus (Short Message Service, edaspidi SMS). Esitatud kirjaviis paneb ehk ontliku sulesepa esimese hooga õhku ahmima, aga tegu on ka radikaalsema serva näidetega. Ometi on selliselgi väljendusviisil oma eeldused, funktsioonid ja seaduspärad.

Eesti mobiilsidefirmad ei soovi avaldada, kui palju lühisõnumeid nende kaudu saadetakse. Põhjuseks ei ole oletatavasti mitte liiga väikesed, vaid vastupidi, päris korralikud ja kasvavad müüginumbrid, mille valguses oleks raske põhjendada lühisõnumite krõbedat tükihinda (1,5–2,5 krooni). Koos lühisõnumikasutajate arvuga kasvab ka SMS-keele kasutusala ja võimalik mõju eesti kirjakeelele. Selles kirjutükis jõuan vaid põgusalt valgustada SMS-keele tausta ja väikese rühma paadunud „esmessijate” revolutsioonilist lähenemist õigekirjale. Põhjalikum käsitus nõuaks suuremat SMS-tekstide korpust ja süstemaatilist analüüsi.

Pilguheit ajalukku

SMSi algus ei olnud paljutõotav. Mobiilsidefirmad võtsid lühisõnumid esialgu kasutusele turundusnipina, mille abil saata reklaami oma sooduspakkumiste kohta otse klientide telefonidesse. Kui aga ka telefonikasutajatele pakuti võimalust üksteisele tekstisõnumeid saata, põlgasid need uue suhtlusvahendi liiga aeganõudva ja tülikana ära. Lühisõnumi sisestamiseks peab telefoniomanik klõbistama oma telefoni klaviatuuril. Iga numbriklahvi all on 3-4 tähte, et kogu tähestik ära mahuks. Nii on sõnumi kirjutamine üsna vaevaline ja ka maht on piiratud – 160 täheruumi.

1990. aastate lõpus toimunud seletamatu murrangu järel on SMSi kasutamine hakanud tormiliselt kasvama. 2001. aasta esimeses kvartalis saadeti maailmas GSM-võrgu kaudu üle 50 miljardi SMSi.¹ Agaraimad „essemessijad” elavad Suurbritannias ja Skandinaavias, eriti mobiiltelefoni- ja Interneti-lembuse poolest tuntud Soomes.²

SMS turvalise suhtluskanalina

Mis võiksid olla SMSi populaarsuse põhjused? Eelkõige kindlasti võlusõna, mis tänapäeval käivitab tarbija refleksid – uudsus. Kuigi SMS on tehniliselt seotud telefoniga, on tal ühisjooni Hea Uue Võrgustuva Ilma teiste leiutiste – arvutipõhiste elektronposti, jututubade ja Interneti-portaalidega. Sarnaselt viimastega on tegu kirjaliku suhtlusviisiga. Telefonisuhtlusele lähendab SMSi elutruudus. Arvutipõhistes suhtlussüsteemides liiguvad virtuaalsed kujud, kes on loonud oma kollektiivse reaalsuse üksnes klaviatuurikasutuse abil. Virtuaalsuhtlejaid ei kammitse sotsiaalseid piirangud ja eelarvamused, mida mõjutavad füüsiline kohalolek, iga, sugu, rass, nahavärv, kehakeel, näoilmed, riietus jne. SMSi kasutajad seevastu on tegeliku maailma inimesed, kes tunnevad üksteist ning jagavad enam-vähem ühist tausta. SMSid enamasti täiendavad, mitte ei asenda vahetatut suhtlust.³

Algse ärapälgamise põhjuste, s.o kohmakuse ja suhtelise aegluse kõrval on SMSil ka arvestatavaid voorusi. Telefonisuhtlusega võrreldes on SMS diskreetne. See ei häiri ümbritsevaid ja on märkamatu

¹ <http://www.idg.net/idgns/2001/07/12>

[DictionaryRecognisesSMSAsPartOf.shtml](http://www.idg.net/idgns/2001/07/12)

² <http://www.mori.com/polls/2000/lycos.shtml>

³ <http://www.netting-it.com>

kasutatav ka näiteks ühissõidukis või koosolekul. SMS on vahetust või telefonisuhtlusest ka ökonoomsem ja tihedam. Piiratud mahu tõttu ei ole tingimata vaja kasutada muus suhtluses kohustuslikke algus- ja lõpuvormeleid (nt *Lp kolleeg, hommikust, Tiina-kallis, no kuule okei, mis siis ikka, nägemist* jms). SMSi saatjal ei tarvitse kirjutada isegi oma nime, sest sellegi näitab telefon enamasti omal algatusel ära. SMS on hõivanud koha suhtlustüüpides, mis olid olemas ka enne seda (nt kohtumiste kokkuleppimine), aga on loonud ka uusi suhtlustüüpe – silmast silma kohtumisi ennetavad või neile järgnevad sõnumid (nt *Oli hea rääki. Head ööd!* pärast väikest suhete klaarimist).

SMS kuulub kindlalt mitteametlike suhtlusviiside hulka. Elektronpost on levinud juba ka ametlikku suhtluse, digitaalallkirja kehtima hakkamine laiendab tema kasutusala veelgi ametlikumas suunas. SMSi puhul võib aga oletada, et oma lühiduse tõttu jääb ta ka edaspidi rühmasisese mitteametliku suhtlemise vahendiks.⁴ Ühelt poolt on üsna lootusetu ajada töösaju kohmaka klaviatuuriga ja 160 täheruumi piires, teisalt saavad SMSile iseloomulikku napisõnalisust endale suhtluses lubada vaid partnerid, kes ühisele taustale toetudes oskavad kontsentreeritud sõnumi õigesti lahjendada või üliaukliku teksti arusaadavaks paigata.

Rahvusstereotüüpidele tuginedes võib väita, et SMSi sattumine reserveeritud ja isiklikku ruumi hindavate brittide ja skandinaavlaste soosingusse ei ole üllatav. Telefonisuhtlus tagab visuaalse privaatsuse, SMS-suhtlus lisab sellele verbaalse privaatsuse. SMS-suhtluse algataja eeldab, et talle ka vastatakse SMSi teel, ning loob endale nõnda turvalise suhtluskanali. SMSile ei pea vastama otsekohe, sõnumi saab põhjalikult läbi komponeerida ning soovi korral võib jätta lihtsalt vastamata – ka null-vastus on vastus. Piisava mõtlemisaja eelis on seegi, et kui vahetus vestluses tuleb alatasa kümme sekundit pärast õiget aega pähe just see õige lause, siis SMS jätab kasutajale need kümme vajaliku sekundit.

SMS on otsekuu telegrammi lapselaps. Mõlemat kasutatakse hetkevajadustest sündinud lühisõnumite edastamiseks, mõlema maht on piiratud ja stiil lakooniline. Asjalik-tõsiste telegrammidega võrreldes keerleb SMS-maailm hoopis kergemate ja leebemate teemade ümber.

⁴ J. Androtsoupoulos, G. Schmidt, SMS-Kommunikation: Ethnographische Gattungsanalyse am Beispiel einer Kleingruppe. (Ilmub 2002. a ajakirjas Zeitschrift für Angewandte Linguistik.)

Jõukamates mobiilimaades on suurimad lühisõnumiteenuse tarbijad kümne-üheteistaastased, kellest võib arvata, et nad ei lepi tekstisõnumite teel kokku ärikohtumisi. 37% Briti SMSi kasutajatest on saatnud kellelegi tekstisõnumi armastusavaldusega, 24% tunnistab, et on kasutanud SMSi flirtimiseks ja 1% on SMSi teel teinud abieluettepaneku. EMT klientidest SMSi kasutajate küsitluse põhjal eelistab 46% neist tekstisõnumit telefonikõnele tähtpäevaõnnitluste puhul.⁵

SMS-revolutsioon ortograafias

SMS-formaat (nagu juba öeldud, 160 täheruumi) tundub nõudvat lühidat, lihtsat ja kokkuhoidlikku keelekasutust. Kirjutamine ei tohi võtta kaua aega. Pisikeste klahvide vajutamine on tüütu ja aeganõudev, arvutiklaviatuuril edeneb kirjutamine mitu korda kiiremini. Sõnum peab olema ka täpselt läbimõeldud, et ruum ei saaks enneaegu otsa.

Kiirus-, lühidus- ning aja- ja ruumisäästunõude järgimine toob õigekirjas kaasa omapäraseid muutusi. Pikad ja ülipikad häälikud märgitakse sageli ühe tähega, nt *se, kül, ni, kule, vata, omik*. Vahel on sõnadest kadunud ka üksikvokaalid, nii et näib, nagu oleks telefoniomanik tellinud sidefirmalt kaashäälikupaketi (nt *trt* 'Tartu', *tln* 'Tallinn', *krt!* 'kurat!', *rmtk* 'raamatukogu', *kindl* 'kindel'). Häälikuühendeid, mida annab märkida ühe tähega, nii ka märgitakse, nt *rafa* 'rahva' *tahe*, *wafa* 'vahva', *märxa* 'märksa', *tulex* 'tuleks', *näidataxe* 'näidatakse'; sõna alguse *h* kipub kaduma, nt *omme*, *elistame*. Puuduvad või raskesti kättesaadavad täppide ja katustega tähed asendatakse, nt *2kki lykkan tartu-s6idu reedele, v2gev zhest*.

Aaviku keeleuenduse pooldajad on SMSi tulekuga saanud võimaluse oma registrid valla päästa. *i*-mitmuse, *i*-ülivõrde, lühikese sisseütleva, infinitiivide ja kesksõnade kasutamine on lühisõnumites omal kohal, seda ka juhul, kui kirjakeele norm näeb ette teisiti (nt *keni*, *kalleim*, *tartu* 'tartusse', *rääki*, *olnd*, *kokku lepit*, *m6eld-teht* 'mõeldud-tehtud').

SMS-keel kubiseb lühenditest. Osa neist on kirjakeelest tuttavad (nt *E, T, K* jne nädalapäevade märkimiseks), osa tekib lihtsalt sõnalõpu ärajätmisega. Eriti alid sellisele lühenemisele on iseloomuliku algusega mitmesilbilised vöörsõnad, nt *presidendi fig* 'figuur', *dem* 'demonstratsioon'.

⁵ <http://www.emt.ee/est/html4/?smg=gallup&schg=arhiiv>

Inglise SMS-keelega võrreldes on eesti SMS-lühendite kasutus siiski napp ja juhuslik. Inglise keeles märgitakse häälikuühendeid osavalt numbrite (2MORO 'tomorrow', L8R 'later', GR8 'great') ja üksiktähtedega (THNKQ 'thank you', N2 'into'). Peale selle on inglise SMS-keeles käibel hulk terveid väljendeid või lauseid tähistavaid suurtähelisi lühendeid (vt lisatud sõnastikku). Bestselleris „WANT2TLK? Ltle bk of txt msgs” (Want to Talk? Little Book of Text Messages) on üle 1000 lühendi ja emotikoni⁶ (emotsioone tähistavad sümbolid) koos tähendustega. Tegelikus tarvituses on neist siiski vaid vähesed. Kõigi kasutamiseks oleks nii SMSi saatjal kui ka saajal kardetavasti vaja peale telefoni kaasas kanda ka käsiraamatut.⁷

Kuna SMSis ei ole ruum raisata, kasutatakse kõiki võimalusi sõnade kokkukirjutamiseks. Vokaalidega koonerdamine lähendab eesti SMS-kirjaviisi tšehhi, araabia ja heebrea keelele, sõnumipikkused sõnalaused (nt *tunnekuimaajataevavahel*, *poleaimugi*, *eiteamis*, *oimaolenniväsind*) meenutavad aga pigem samojeedi või indiaani keeli. Vältimaks probleeme serveritega, mis ei tunnista failinimeses tühi- kuid, kasutavad arvutiinimesed ammu võtet kirjutada kõik sõnad kokku, eristades sõnaalgusi suurtähega. Nende eeskujul või sõltumatu arengu tagajärjena võib ka SMSides kohata *AnnaM2rkuKuiReedelKohal* ja *Maj2taxT2naL6unaVahale* tüüpi sõnumeid. SMSi lahkukirjutamis- tõvest vaba iseloom annab lootust, et sõnade kokkukirjutamise kom- me säilib eesti SMS-teismelistel ka suureks saades ning nad ei hakka erinevalt paljudest praegustest täiskasvanutest kunagi kirjutama *viina pood ega mobiili kott*.

Enamasti mõjub SMSi kasutamine keeletaju ergutavalt. 160 tä- heruumiga piiratud maht pigem kannustab, kui kammitseb, ning kee- lekasutaja on tahes-tahtmata sunnitud oma keeleloomet tavalisest enam teadvustama. Valdkond, millele ei SMS ega arvutipõhised suhtlusvii- sidki tõenäoliselt kuigi hästi ei mõju, on kirjavahemärkide kasutami-

⁶ Emotikonide kohta vt Keel ja Kirjandus 1998, nr 10: I. Põllu, See on väga tõsine lugu :- (lk 724–726); J. Habicht, *Smiley*, ja mitte le Carré oma (lk 726–727).

⁷ „Oxford English Dictionary” koostajad on pidanud SMSi levikut ja mõju piisavaks, et käsitleda SMS-keelt inglise keele osana, mis väärrib sõnaraa- matus kajastamist. Peale termini SMS enda on „Oxford English Dictionary” viimases trükis esitatud väljendid GR8 'great', BBLR 'be back later', HAND 'have a nice day' ning mõned levinumad emotikonid (nt naeratusmärk ☺).

ne. Nii „essemmessijate” kui ka „emailijate” hulgas on neid, kes panevad komasid ja punkte ortograafiareeglite kohaselt. Enamasti kasutatakse kirjavahemärke siiski vaid juhul, kui teksti ei saa arvuti- või telefoniekraanil liigendada lihtsamalt, paigutades laused eri ridadele või eraldades tühikutega. Tehnilistel põhjustel ei saa SMSis teha vahet side- ja mõttekriipsu vahel, kooloni, sulgude või kaldkriipsu tarvitamine on tülikas, semikoolon esineb pigem silma pilgutavas emotikonis ;) kui omavahel lõdvalt seotud lauseosade vahel.

Ingliskeelse arvutisuhtluse (e-post, jututoad jms) keelekasutuse uurimisel on märgatud, et vestlejad kasutavad küll mitut strateegiat, et vähendada klahvilevajutuste arvu, aga teevad samas lisavajutusi, et jäljendada suulist suhtlust.⁸ Sama seaduspära tundub kehtivat SMSi puhul. Kõnekeelsuse mulje loovad silmatorkavalt mittekirjakeelsed sõnad ja väljendid (nt *esmasba, teisiba ... lauba, pühaha, 6hta, eila, piindlik, midagist*), kõikvõimalikud häämitsused ja hüüatused (nt *oeh, brr, ähh, hm, khm khm, pst!*) ning ülifoneetiline kirjaviis, mida võib tavaliselt kohata vaid suulise kõne uurijate analüüsimaterjalis (nt *eijole, maitia, piaks, muusjas, teatsa*). Läbiv suurtäht on saanud uue, kirja-keelest erineva funktsiooni rõhu või n-ö valju kõne märkijana (nt *4 silma kuluvad VÄGA ära, ÄRA M6TLEGI j2tta tlemata!*). Võib oletada, et ka kõnekeelest jõuavad SMS-keelde ennekõike aja- ja ruumisäästunõuetele vastavad jooned – pigem hääldusmugandid, lühemad slängisõnad ja toorlaenud kui näiteks järelsõnatarindid või ühendverbid. SMS-keeles tuleb otsida kompromissi kõnekeelse ja mitteformaalse suhtluse ning ökonoomse ja kokkusurutud väljenduslaadi vahel.

Whazabumba nitakupenda?

Kuigi SMS võimaldab üsna operatiivselt, turvaliselt ja paindlikult infot edastada – on ju mobiiltelefon erinevalt arvutist alati käepärast –, on siiski kahtlane, et järgmise suhtluskatkendi keelekuju saaks põhjendada kiire info vahetamise vajadusega:

- *GAZZA OLED JUBA OLEMAZ? tagasi pehmes ümaras ja soojas tartus? VIRMALIST NÄED?*
- *olemazjah! trtu kylmjakandiline, brr. wazzup sinuga? riga? tln? roma?*

⁸ <http://www.netting-it.com>

Joonistanud Viktor Tammeveski

SMSi olulisimaks funktsiooniks võib olla suhete loomine ja ülalhoidmine. Juba SMSi kasutamine suhtluskanalina on märk sellest, et partnerid aktsepteerivad mitteformaalset läbikäimist. Kui aga saatja lisaks vilistab õigekeelsusnormidele viisil, mida ei saa enam kuidagi seletada aja- ja ruumikokkuhoiuga, läheb SMSiga peale selle tähendussisu varjatult kaasa mitugi lisaõnumit – „pean sind nii heaks tuttavaks, et kasutan SMSi” ja „oleme head sõbrad, meil on ühine taust, nii et võin endale lubada olla oma väljenduses sinuga vaba ja mänguline”. Niisiis, mida pöörasemad on kirjaviisikurvid, seda lähedasemat suhet sõnumi saatja ja adressaadi vahel võib oletada.

Kui keelereegleid on rikutud mängulustist, võib oletada, et need reeglid on rikkujale tegelikult üsna tuttavad. Eesti õigekirja sellised sõnumid kindlasti ei ähvarda. Ja vahel piisab asjakohase sõnumi edastamiseks puhtast vormist. Alapealkirjas esitatud sõnum saabus ühele mobiiltelefonile laupäeva õhtul. Mobiili omanik naeris ja helistas pikemata sõnumi saatnud sõbrale. Kohtumine sai kokku lepitud ja õhtu oli lõbus. ☺

Väike valik ingliskeelseid SMS-lühendeid

ATB – all the best	kõike head
B4 – before	enne
CUL8R – see you later	nägemiseni
GR8 – great	tore, lahe
H – hug	kalli
HB – hug back	kalli sulle ka
HHOJ – ha ha only joking	haha – nali
HHOS – ha ha only serious	haha – tõsiselt
IDK – I don't know	ma ei tea
IMHO – in my humble opinion	minu tagasihoidliku arvamuse kohaselt
IOW – in other words	teisisõnu
K – kiss	musi
LMAO – laughing my ass off	naera puruks
NE1 – anyone	keegi
PCM – please call me	helista mulle
RUOK – are you OK?	kas sinuga on OK?
SOS – same old shit	sama vana jama
TGIF – thank god its Friday	jumal tänatud, reede
WRUD – what are you doing	mida sa teed
2MORO – tomorrow	homme